

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

dr. Csoknya Tünde Éva

**Az ingyenes dologhasználat határai a klasszikus római jog
forrásaiban, kitekintéssel a modern német szabályozásra**

PhD értekezés tézisei

Témavezető:

Prof. Dr. Pókecz Kovács Attila
egyetemi tanár

A Doktori Iskola elnöke:

Prof. Dr. Jakab Éva
egyetemi tanár, DSc, MTA doktora

Budapest

2020

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

Az értekezés célja, hogy az ingyenes dologhasználattal összefüggésben a klasszikus római jog forrásaiban és a hatályos német jogban egyaránt megjelenő elhatárolási nehézségek, dogmatikai problémák bemutatása által érzékletes képet adjon e téma máig aktuális kérdéseiről. A vizsgálat a felek megállapodásán alapuló szívességi használat kötelmi jogi aspektusaira fókuszál, így főként a haszonkölcsön-szerződés konstrukcióját fedi le, de részben magába foglalja a bizonyos értelemben a dologi és kötelmi jog határán helyet foglaló *precariumot* is.

Annak oka, hogy átfogó magyar nyelvű irodalom sem a *precarium*, sem az antik vagy modern haszonkölcsön témakörében nem áll rendelkezésre, talán abban rejlik, hogy a gazdasági szempontból kevésbé jelentősnek ítélt ingyenes használatátengedés nincs a forgalmi élet vitáinak kereszttüzeiben, azonban egy ilyen jogviszony minősítése, ezáltal az irányadó szabályok megállapítása vagy éppen időbeli határainak kijelölése a szívességi jelleg folytán a gyakorlatban izgalmas kérdéseket vethet fel.

A dolgozat nem hagyományos értelemben vett felosztást követ, hiszen nem egyetlen konkrét szerződésre vonatkozó szabályok bemutatását tűzi ki célul, ezáltal az – terjedelmi korlátokra is figyelemmel – nem tekinthető a haszonkölcsön minden elemére kiterjedő elemzésnek sem, szerkezetének csomópontjai sokkal inkább a címbe foglaltaknak megfelelően a jogviszony egyes határaihoz igazodnak. Az értekezés egységei tehát mind valamilyen határterületre fókuszálnak, legyen szó tartalmi, időbeli, tárgyi vagy felelősségi dimenzióról, akár pusztán szívességből adódó vagy más (visszterhes) szerződéshez kapcsolódó ingyenes dologhasználatról, melynek keretében a római jogi szabályokat és a hatályos német jog rendelkezéseit, valamint kapcsolódó joggyakorlatát mutatom be.

Az értekezés tartalmi határai mellett temporális korlátait is indokolt rögzíteni. A disszertáció római jogi kutatásai időben a klasszikus korra koncentrálnak, középkori továbbélésre történő utalás csupán kivételesen, például az ingyenes lakhatással kapcsolatban látszik feltétlenül szükségesnek. A preklasszikus kori előzmények pedig annyiban jönnek szóba, hogy az irodalmi forrásokban felbukkanó, az ingyenes dologhasználatra utaló kifejezések lehetséges „köznap” értelmét a Plautus vígjátékaiban szereplő példák segítségével kívánom érzékeltetni. A modern német jog körében az elemzés elsősorban a hatályos német polgári törvénykönyv rendelkezéseire és a bírói gyakorlatra fókuszál. Nem törekszem tehát a haszonkölcsön római és hatályos német szabályainak teljes körű bemutatására vagy évezredes fejlődéstörténetének végigkövetésére, céltom sokkal inkább –

azáltal, hogy az ingyenes dologhasználat „kényes” határkérdéseire rávilágítok – a látszólag háttérbe szorult témával kapcsolatos, elméletben és gyakorlatban felmerülő viták elemzése és azok – legalább részbeni – feloldása.

II. Az elvégzett vizsgálatok és elemzések

A római jogi szabályok bemutatása az értekezésben az exegetikus módszerrel történik, melynek során a szó szerint idézett ókori primer forrásokban, főként a Digestában szereplő, vezérfonalul állított esetekből, valamint azok magyar nyelvű, tartalmi fordításaiból, illetve néhány esetben egyszerű ismertetéséből kiindulva veszem górcső alá az egyes fejezetekben az ókori juristák által kimunkált joganyagot. A klasszikus római jog forrásai mellett a vizsgált „határkérdésekben” a hatályos német polgári törvénykönyv szabályait és a kapcsolódó bírói gyakorlatot hívom segítségül, melynek oka abban ragadható meg, hogy egyrészt a BGB-be foglalt vonatkozó rendelkezések tartalmukat tekintve nagyon közel állnak az ókori joganyaghoz, így az egyes nehézségek is hasonlóképpen merülnek fel, másrészt pedig a témához kapcsolódó német bírói gyakorlat színessége és gazdagsága folytán kitűnő példákkal szolgál az egyes fejezetekhez. A leíró módszer mellett az ókori római és modern német jogi elemzések fejezeteken belüli párhuzamossága folytán szükségszerűen alkalmazni kell az összehasonlító jogi módszert is.

Az értekezés alapegységeit a vizsgált határok alkotják: az első fejezet az ingyenes dologhasználat tartalmi jellegű, a második időbeli, a harmadik az ingatlanok haszonkölcsönbe adása kapcsán felmerülő, a negyedik a felelősségi mércéhez igazodó, az ötödik pedig más szerződésekhöz kapcsolódó határait helyezi az elemzés középpontjába.

1. Az értekezés a kezdő fejezetben a jog és az erkölcs területéről indul, és az ingyenes dologhasználatot biztosító szerződés és a pusztá szívesség közötti határvonal feltárását tűzi ki célul, mellyel összefüggésben elsőként az ingyenes használatba adásnál felmerülő kifejezések irodalmi forrásokban történő előfordulásának bemutatására kerül sor aszerint, hogy e *terminus*oknak milyen „köznapi” jelentést tulajdoníthatunk. A klasszikus kori források és a német törvényi szabályozás, illetve bírói gyakorlat vizsgálata pedig nem merül ki pusztán dogmatikai elemzésben, hanem az elhatárolási nehézségek gyakorlatban előálló következményeire törekszem irányítani a figyelmet.

Tartalmi szempontból a következő határ meghúzása a haszonkölcsön és *precarium* között válik indokolttá, melynek keretében a bármikori visszavonhatóság fogalmi eleme által megkülönböztetett jogintézményre vonatkozó szabályozást mutatom be, tekintettel arra, hogy a következő fejezetek főként az ingyenes dologhasználat tipikus szerződésének, a haszonkölcsönnek a vizsgálatát helyezik a középpontba. Az elemzésnek e körben nem célja a *precariumra* és a *commodatumra* vonatkozó szabályok, felmerülő viták, nehézségek teljes körű feltárása, hanem a *precarium* sajátosságainak kiemelése által arra kívánok rávilágítani,

hogy miben áll e két jogintézmény megkülönböztetésének alapja és jelentősége. Ehelyütt a hatályos német szabályok elemzésére – mivel mára a haszonkölcsönbe integrálódott e jogintézmény – nincs mód, csupán egy rövid történeti kitekintést teszek a *precarium* sorsának alakulására a BGB kodifikációjának állomásait követve.

2. A második fejezet célja az ingyenes dologhasználat időbeli határainak meghúzóása, melyben arra keresem a választ, hogy mikor kezdődik, és meddig tart a haszonkölcsön. Az elemzés a reál-, illetve konszenzuál-szerződéses szabályozáson alapuló megoldásokból kiindulva éles ellentétbe állítja egymással az antik és modern előírásokat, és a fogalom meghatározás kapcsán némi kitekintést enged más európai törvénykönyvek rendelkezéseire is. A fejezet második felében a haszonkölcsön megszűnésének római jogi tényállásait a BGB vonatkozó szabályainak bemutatása követi. A klasszikus kori szabályok vizsgálatának vezérfonalául egy paulusi forrasszöveg szolgál, mely segít eligazodni abban a kérdésben, hogy meddig tart a haszonkölcsön, és miként merülhet fel az „idő előtti” megszűnés lehetősége. A BGB vonatkozó rendelkezései körében a határozott és a határozatlan idő vizsgálatán túl kitérek a felek körülményeinek törvényi szinten is megjelenő fontosságára, valamint a felmondási okok minél pontosabb meghatározásának szükségességére.

3. A harmadik fejezet az ingatlanok ingyenes használatba adásának kérdését vizsgálja: a római jogi *gratis habitare* fogalmát és az ingyenes ingatlanhasználat német joggyakorlatban felmerülő minősítési nehézségeit veszi górcső alá. Ennek keretében a „határkérdés” másban áll az antik, és másban a modern szabályok esetét vizsgálva. A klasszikus kori római jogi forrásokban arra keresem a választ, vajon ingatlan lehet-e egyáltalán tárgya haszonkölcsönnek, míg a német bírói gyakorlatban az időről időre újra felmerülő nehézség abban áll, hogy az ingyenes lakhatást haszonkölcsönként vagy ajándékozásként minősítsék.

4. A negyedik fejezetben a haszonkölcsönbe vevő felelősségi mércéjével és veszélyviselésével kapcsolatban felmerülő határokat két síkon is értelmezhetjük. Egyrészt akként, hogy meddig tart a felelősség, és hol kezdődik a veszélyviselés. Az általánosnak tekinthető *casum sentit dominus* elvének áttörését, a veszély *commodatariusra* történő átszállásának lehetőségeit aszerint veszem sorra, hogy a felek meghatározták-e a használat célját. Felmerülhet továbbá a határoknak egy másik vetülete, a használat határa: legyen szó akár céltól vagy szokásszerű rendeltetéstől eltérő használatról, akár harmadik személynek történő átengedésről. A BGB szabályai jól igazodnak e kérdéshez, így a haszonkölcsönbe vevő felelősségének tisztázása ebben az esetben is az általános szabályoktól indulva a

kivételes eseteken át vezet el a szerződésellenes használat tényállásához, melynek keretei között érintem a harmadik személynek történő átengedés jogosulatlan és megengedett eseteit is.

5. Az értekezés záró fejezetében a visszterhes szerződéshez – főként az adásvétel egyes mellékegyezményeihez – kapcsolódó ingyenes dologhasználat lehetőségét elsőként a római jogi források tükrében vizsgálom, a kérdést párhuzamba állítva az adásvétel mellett kötött bérleti szerződés alternatív és kumulatív kombinációjának konstrukciójával. A fejezet a német jogban elismert, visszterhes szerződéshez kapcsolódó haszonkölcson egyes eseteinek felvillantásán túl a tesztvezetésre mint ingyenes próbára irányadó rendelkezéseket mutatja be.

III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása

Az elemzés során arra törekedtem, hogy az ingyenes dologhasználat egyes területeit több oldalról, különböző dimenziókban is megvilágítsam, az elméleti problémák felől közelítve, a gyakorlati nehézségeket is szem előtt tartva ismertessem – és legalább részben feloldjam – az egyes fejezetekben górcső alá vett határkérdések római jogi és modern német jogban felmerülő vetületeit.

1. Az első fejezet keretében tartalmi kérdéseket vizsgáltam, melyben a jog és az erkölcs, valamint a haszonkölcsön és a *precarium* elhatárolásával foglalkoztam.

Az ingyenes dologhasználatban szóba jöhető kifejezések etikai-jogi jelentéstartalmához a plautusi komédiák szolgáltak adalékul, melynek keretében a *commodare*, az *utendum dare* és a *beneficium* lehetséges értelmezéseit vizsgálva egy rendkívül sokszínű kép rajzolódott ki a szívesség, jótétemény, kölcsönbe, haszonkölcsönbe és használatba adás kérdésében, kitűnő alapul szolgálva a további elemzésekhez.

A tipikusan haszonkölcsönbe adás jelentésben felbukkanó *commodare* esetén a vizsgált irodalmi források alapján elfogadhatónak gondolom azt szívességek általános etikai értelmében is felfogni, azonban e kifejezést nem tartom alkalmazhatónak készpénz kölcsönére.

Az elemzés során idézett egyik plautusi szövegben absztraktabb jelentésben felbukkanó *commodare* szembeállítható a feltehetően az átadás mozzanatára utaló, ilyen értelemben konkrétabb *utendum dare* fogalmával, míg az ingatlanok ingyenes használata körében folytatott vizsgálat kifejezetten a *commodare* szűkebb körben történő alkalmazására utal. A két *terminus* egymás melletti szerepeltetése kapcsán általam levont legfontosabb következtetés, hogy a *commodare* és *utendum dare* mint gyakran szinonimaként használt kifejezések absztrakciójának fokában az eltérés a szöveggörnyezettől, illetve a használatba adás tárgyától függő. Az elvont és konkrétabb értelmezések, a baráti szívesség és a jogi kötöttség közötti különbségeket pedig az előbbi kifejezések *beneficiummal* (jótétemény) történő szembeállítása által határoztam meg.

Arra, hogy a Paul. D. 13, 6, 17, 3-ban a jogtudós a *commodatumot* – az idézett plautusi és senecai forrásokkal ellentétesen – mégis *beneficiumként* értelmezi, lehetséges magyarázatnak gondolom, hogy e szövegben nem a jótétemény és a haszonkölcsönbe adás megkülönböztetésén van a hangsúly, sokkal inkább az egymással egyenrangú fogalomként használt jótétemény és puszta szívesség jogi kötelezettséggel járó *commodatummal* való szembeállításán.

Az antik források tanúsága alapján az *officium* és a *contractus* közötti határvonalat a reálszerződéses jellegben látom, a dolog átadását követően tehát már nem merül fel *commodatum* körén kívül eső szívességi használatátengedés.

A német jogban azonban három különböző kategória is elkülöníthető: egy szívesség kontraktusként, jogügyletszerű karakterrel rendelkező „*Schutzpflichtverhältnis*”-ként vagy a mindennapi élet jog területén kívül eső szívességeként való elismerése nem csupán elméleti vita, annak fontos, a szívességet tevő felelősségi mércéjében megmutatkozó hatásai vannak.

Megállapítottam, hogy míg a haszonkölcsonre világosan a szerződéses szabályozás irányadó, a jog területén kívül pedig a deliktuális felelősség szabályainak van helye, a közöttük húzódó jogügyletszerű karakterrel rendelkező kategória differenciált megközelítést igényel. A felelősségenyhítés szabályai segítségével, valamint a dolog állapotával összefüggésben és az attól függetlenül okozott károk megkülönböztetése által jutottam el végül a vizsgálat során a bírói gyakorlat által is preferált megoldásig, mely a deliktuális felelősséget a haszonkölcsonbe adóra irányadó szabályokkal ötvözi.

Az első fejezet második felében az ingyenes dologhasználat két fontos jogintézménye közötti tartalmi jellegű megkülönböztetésre került sor. A *precarium* és *commodatum* elhatárolása a források tanúsága szerint nem igazolható történeti indokokkal – ugyan ezt kizárni sem lehet teljes bizonyossággal –, így az elemzés során más, biztosabb támpontok után kutattam.

Az egyik legfontosabb kiindulópontnak a *precarium* forrásokból kiolvasható klasszikus kori szerepe bizonyult, mely arra enged következtetni, hogy ebben az időszakban nem jelent meg önálló alkalmazásban, és nem tekinthetjük szerződésnek. Kiemeltem, hogy a klasszikus korban birtokvédelmet megalapozó funkciójában a hitelbiztosítékok védelmének, a szolgalmak megőrzésének és biztosításának eszközeként, valamint dologátruházási szerződések toldalékkaként alkalmazták.

Az elemzés során további ellentmondásokra irányítottam a figyelmet, hiszen míg az ingyenes dologhasználat szerződéses formáját, a *commodatumot* a kontraktusok körében tárgyaljuk, addig a *precarium* kettőssége például abban áll, hogy létrehozásának módja a szerződésekhez közelíti, tárgya azonban ténybeli elemre, a birtokra fókuszál.

A prekarista dologi jogilag – a harmadik személyekkel szemben adott birtokvédelem folytán – erős, kötelmi jogilag gyenge pozíciója éles ellentétbe állítható a pusztán *detentor commodatarius* dologi jogilag gyenge, de a szerződés által biztosított kereset folytán kötelmi jogilag erős helyzetével. A *precario dans* pedig dologi jogi helyzetét az *interdictum de*

*precarió*val biztosított bármikori visszakövetelés lehetősége folytán erősítheti meg, amely lehetővé teszi számára, hogy a kötelmi jogviszonyról szóló vita nélkül fossa meg a prekaristát a dologtól.

Ebben a vonatkozásban tehát véleményem szerint a két konstrukció kiegészítheti egymást, azonban a *commodatum* önálló létezésének lehetőségéhez képest a csupán birtokvédelmet megalapozó *precarium*nak a klasszikus korban fennálló járulékos jellege feltételez egy további jogviszonyt, amely feltehetően pusztán ezáltal válhat mégis szerződéses keresettel védetté.

Amennyiben pedig a *commodatum*hoz járulva e kettő kumulatív kombinációját, valamint – a *precarium* kiegészítő funkciójára tekintettel – a haszonkölcsön elsőbbségét feltételezzük, álláspontom szerint csak a *commodatum* lejáratá vagy szerződésszegés esetén lesz helye a *precarium* által biztosított bármikori visszakövetelés birtokvédelmi eszközzel való érvényesítésének.

A *precarium* modern német jogban betöltött szerepe elhanyagolhatónak látszik, tekintettel arra, hogy megszűnt klasszikus kori funkciója, és a kodifikáció során először kiterjesztették rá a haszonkölcsön előírásait, majd integrálták annak szabályozásába. Ezzel együtt a hibás birtok tényállása alól pedig logikusan kikerült, mivel a visszaadás egy szokásos szerződési kötelezettséggé vált, amely nem szankcionálható egy possesszórius jogeszközzel.

Véleményem szerint nem vethető el azonban egy *precarium*hoz hasonló modern – az üzleti forgalmat sem zavaró – jogintézmény szükségességének gondolata, hiszen e sajátos funkciót betöltő, bizonyos értelemben kötelmi és dologi jog határán álló, a szerződéses viszonyokat birtoktani szempontból megerősítő szívességi dologhasználat képesnek bizonyult arra, hogy hidat képezzen a tényként értelmezendő birtokhelyzet és az alapjául szolgáló kötelmi jogi viszonyok között.

2. A második fejezetben az immár a haszonkölcsönre korlátozott időbeli határok vizsgálata során mindenekelőtt azt emeltem ki, hogy a szerződési szabadság elismerésével változás következett be a haszonkölcsön-szerződés létrejöttében, így bár kezdetben reálkontraktusként szabályozták, a hatályos BGB szerint haszonkölcsön-ígéretként is megvalósulhat, konszenzuális jellege nem feltételezi a dolog átadását.

Ugyanakkor e szívességi alapú szerződésnél nem látszik érdemesnek a reálszerződéses szabályozás modern törvénykönyvekben való megtartásának lehetőségét teljes mértékben elvetnünk, mindamelllett, hogy a konszenzuális konstrukció mellé a törvénybe felvett *clausula rebus sic stantibus* elfogadható megoldásnak tartom. Az viszont

véleményem szerint egyértelműnek tűnik, hogy e konszenzuális jelleg túlzott hangsúlyozása egészen életszerűtlen szabályozáshoz vezethet például abban az esetben, ha az a haszonkölcsönbe vevő dolog átvételére irányuló kötelezettségét emeli ki a dolog visszaadása helyett.

A haszonkölcsön megszűnése kérdésében megállapítottam, hogy a római jogi szabályozásban ugyan nem fedezhettük fel a német polgári törvénykönyvben szereplő modern rendelkezések érvényesülését, azonban a vizsgált paulusi töredékből (Paul. D. 13, 6, 17, 3) kiolvasható elvek a szerződés idő előtti megszüntetése vonatkozásában bizonyos esetekben hasonló eredményhez vezettek, mint a modern megfelelőik.

A vizsgálat során a felek érdekköreit, továbbá határozott és határozatlan időre szóló haszonkölcsönt megkülönböztető felosztásból indultam ki, és logikus rendszerbe illesztve tárgyaltam az egyes eseteket. Mivel a Digestában körülhatárolt felelősségi mércék alapján elfogadott a haszonkölcsönbe adó érdeke által motivált *commodatum*, az elemzés során ezt külön esetként kezeltem, és megállapítottam, hogy a megszűnés általános szabályai alkalmazásának kivételes felelősségi alakzat esetén nem lehet helye.

Az elemzés során rávilágítottam az őrző igénybe vétele és a szerződés esetleges meghosszabbodása lehetőségének összefüggéseire (Ulp. D. 13, 6, 5, 14). A forrásokból kirajzolódó szabályszerűségek segítségével a haszonkölcsön lejárat előtti megszűnése kérdésében egy olyan „rendszert” követtem, mely az alapvető elvek örökérvényűségének köszönhetően fejlettnak és helytállóknak tűnhet.

A római jogi szabályokkal összehasonlítva arra a megállapításra jutottam, hogy a német polgári törvénykönyv is megkülönbözteti a határozott és határozatlan idejű haszonkölcsönt, ismeri továbbá az idő előtti visszakövetelés lehetőségét a felmondási szabályok által, de nem fogadja el a rendkívüli, a haszonkölcsönbe adó érdekében létrejövő szerződés esetét. Ezt némileg ellensúlyozza, hogy a *clausula rebus sic stantibus* felvétele folytán kellően nagy teret enged a megszűnés vonatkozásában a felek körülményeinek.

Ha tehát az ingyenes használatot biztosító kontraktus lejáratát nem jelölték meg pontosan, vagy megjelölték ugyan, de utólag olyan körülmények álltak elő, melyek indokoltá tehetik a dolog visszavételét, akkor a felek közötti bizalmi viszony és az ügylet ingyenessége a felmondási okok minél szélesebb körben történő meghatározását indokolja.

Határozatlan idő esetén a törvény a *precarium* fogalmi eleme körébe vezet, amikor idő és cél kikötése hiányában bármikori visszakövetelést tesz lehetővé, azonban ennek korlátok nélküli alkalmazhatóságára véleményem szerint kellően szűk keretet kell szabni.

3. A harmadik fejezetben a klasszikus római jog forrásaiban az ingyenes lakhatásra használatos *gratis habitare* kifejezés és a *commodatum* elhatárolása, az *utendum dare* és *commodare* szembeállítása, ingatlanok és jogok haszonkölcsönbe adhatósága, valamint a rendelkezésre álló keresetek számos kérdést vetettek fel. A *gratis habitare* lehetséges jelentéseit vizsgálva felmerült annak *commodatum*ként, ajándékozásként történő értelmezésének lehetősége, valamint dologi lakhatási joghoz (*habitatio*) való viszonya. Az ajándékozásként történő értelmezést – Pomponius véleményét idézve – a római jogi vizsgálat során csupán érintettem, annak részletes elemzésére – a minősítési nehézségekre vonatkozó érvek időtlensége okán – a fejezet német bírói gyakorlat ismertetéséről szóló részében került sor.

A római jogi elemzést meghatározó forrásban (Ulp. D. 13, 6, 1, 1) kirajzolódó vita kapcsán elsőként rögzítettem, hogy miként vélekednek az egyes jogtudósok az ingatlanokkal összefüggésben használt *utendum dare* és *commodare* kifejezésekről. Labeo az *utendum dare terminusán* belül értelmezte a *commodare* fogalmát, tehát az ingatlanoknál nem fogadta el a haszonkölcsönt, Ulpianus számára azonban már nem volt kérdéses a földterületek és a hozzá tartozó épületek *commodatumba* adhatósága, Vivianus pedig a *habitatio* haszonkölcsönbe adásának lehetőségét ismeri el.

A megkülönböztetés jelentőségét a haszonkölcsön-szerződésből fakadó kereset megadhatósága mutatta: az Ulp. D. 19, 5, 17 principiumában Vivianus a megfelelő következtetést vonja le az előzőekben kifejtett álláspontjából, miszerint rendelkezésre áll ingyenes lakáshasználat esetén az *actio commodati*, Ulpianus azonban a biztonságosabb megoldásként titulált *actio praescriptis verbist* javasolja. Ulpianus véleményére az ingyenességgel kapcsolatos kétely elvetése mellett leginkább a kereseti joggal összefüggő magyarázatot tartom elfogadhatónak. Amennyiben ugyanis abból indulunk ki, hogy Labeo idején nem volt egyértelmű az ingyenes lakhatás *commodatum*ként történő elismerése, akkor erre tekintettel Ulpianus praktikusan tanácsolhatta a feleknek az *actio praescriptis verbist*, amely biztosabb eredményre vezetett, és nem bukkant el azon a kérdésen, hogy fennáll-e egyáltalán haszonkölcsön.

A jogtudós óvatosságának okai között kutatva felvetődött továbbá egy Vivianus véleményéhez kapcsolódó értelmezési javaslat, amely a lakhatási jog (*ius habitationis*) klasszikus kori *commodatumba* adhatóságára utalt. A *habitatio* lehetséges jelentései és a Vivianus véleményével összefüggésben használt *amplius* kifejezés alapján nem tartom kizárhatónak, hogy a forrásszövegben a jogtudós arra utal, hogy az ingatlanokon túlmenően a lakhatási jogot is elfogadja *commodatum* tárgyaként, így számára ebből az okból nem

kérdéses az *actio commodati*. A források kellő összhangja folytán nincs alapos ok kételkedni abban, hogy Ulpianus idején az ingatlanok már *commodatum* tárgyát képezhették.

Az elemzés során kitértem a *commodatum* és a *gratis habitare* megkülönböztetésének azon alapuló lehetőségére, hogy e két jogintézményt eltérő időtartamú átengedésekre alkalmazták, azonban erre utaló bizonyíték híján úgy vélem, egyetérthetünk Ulpianus és Vivianus nézetével, akik szerint a *gratis habitare* a *commodare* egyik alkalmazási esetének tűnik.

Elképzelhetőnek tartom azonban, hogy másban látták az ingyenes lakhatás esetében a haszonkölcsön tárgyát: Ulpianus ingatlanok, Vivianus pedig ezen túlmenően még lakhatási jog *commodatumba* adását is elfogadta. Ennek megfelelően pedig logikusnak gondolom, hogy Vivianus kifejezetten rendelkezésre állónak ítélte meg az *actio commodati*, hiszen számára egyik esetben sem kétséges a *commodatum* létezése, míg Ulpianus a „biztosabb” *actio praescriptis verbis*t javasolja helyett, kételye pedig a Labeo által vázolt vitával, a kereseti joggal vagy a vivianusi, számára atipikusnak tekintett joghaszonkölcsön elméletével indokolható.

Az ingatlanok ingyenes használatával kapcsolatban felmerülő nehézség a német joggyakorlat számára abban áll, hogy azt haszonkölcsönnek vagy ajándékozásnak kell tekintenünk. A Bundesgerichtshof (BGH) következetlen joggyakorlata és a hosszadalmas bizonytalansága okán érdemesnek tartottam e kérdést alaposabb vizsgálat tárgyává tenni.

Így az ajándékozásként történő értelmezési lehetőségek – a birtok és használat ajándékozása, a kiadási megtakarítás, valamint a fiktív bérleti díj elengedésének konstrukciója – ismertetése után a szakirodalom és a bírói gyakorlat kritikája segítségével arra irányítottam a figyelmet, hogy e minősítés nem kívánt, a szerződések egész rendszerét megkérdőjelező dogmatikai és gyakorlati következményekkel járhat.

Az ajándékozás és a haszonkölcsön között húzódó határt az idő faktor és a juttatás fogalmának kiemelésével érzékeltettem.

Bár úgy tűnik, a BGH immár helyesen és magabiztosan az ingyenes lakhatás mint haszonkölcsön mellett érvel, máig izgalmas gyakorlati probléma maradt, hogy milyen körülmények között és mértékben van helye az ajándékozás bizonyos szabályai ingatlanhaszonkölcsönre való kiterjesztésének.

Erre az analógia mellett a pomponiusi elméleten alapuló fikció lehetősége vethető fel. Megállapításaim szerint előbbinek a kereteit – haszonkölcsönre vonatkozó szabályozási hézagok hiányában – viszonylag szűk körben kell meghúzni, ha pedig a másik utat vizsgáljuk, és elfogadjuk a fiktív bérleti díj elengedésének konstrukcióját – ezáltal nem

létező tények segítségével próbáljuk meg kiterjeszteni az ajándékozási szabályokat –, akkor lényegében e szerződés minden előírását alkalmaznunk kellene, melynek módszertani alapja aligha igazolható.

4. A felelősség és veszélyviselés határait vizsgáló negyedik fejezet több dimenzióban is a használat határának túllépésére fókuszált: a dologra, az időbeli tényezőre és a személyi körre vonatkozóan.

Az antik elemzés során a veszélyviselés szerződésellenes és rendeltetésellenes használattal összefüggő, haszonkölcsönbe vevőre irányadó kivételes szabályait logikus rendszerbe illesztve tárgyaltam, melynek során a témakör rendkívül gazdag és színes esetjogát használtam fel.

A vizsgálat első részében tehát a felelősségi szabályoktól indulva bemutattam a *commodatarius custodia*-kötelezettségének lényegét, megállapítottam a felek eltérő megállapodásának jelentőségét, valamint értékeltem az *utilitas*-elv értelmében felmerülő kivételes alakzatokat (Ulp. D. 13, 6, 5, 10) is, külön hangsúlyozva a veszélyátszállás kérdését.

Az idézett római jogi primer források (Ulp. D. 13, 6, 5, 7; Ulp. D. 13, 6, 5, 8; Gai. 13, 6, 18 pr.) azt mutatták, hogy a *commodatum* tárgyát képező dolog megállapodással ellentétes használata – elérve ezzel a használat „határát” – általában a *commodatarius* szerződésszegéséhez, *furtum usus* megvalósításához vezet (Gai. 3, 196), így mint a deliktuális kötelelem adósa vétkességére való tekintet nélkül felel a specifikus szolgáltatás erőhatalom okozta lehetetlenüléséért, és viseli a dolog pusztulásának kockázatát is, így nincs helye a *casum sentit dominus*-elv alkalmazásának.

A használat célja kikötésének hiányában, a rendeltetésellenesség kérdése keretében vizsgáltam a „rendhagyó” *commodatum (commodatum ad pompam vel ostentationem)* és a harmadik személynek történő jogosulatlan átengedés esetét. Ennek során arra a megállapításra jutottam, hogy a felek megegyezése felülírhatja a szokásszerű rendeltetéstől eltérő használatot, valamint a haszonkölcsön tárgyát képező dolog harmadik személynek történő átengedésének jogellenessége – *furtum usus* folytán (Gai. D. 47, 2, 55, 1) a nem szerződészerű használatához hasonlóan – a veszélyviselés haszonkölcsönbe vevőre történő átszállását eredményezi.

Felelősségi szempontból sok tekintetben hasonlóknak bizonyulnak a német jog haszonkölcsönre vonatkozó rendelkezései a római jogtudósok által kimunkált szabályokkal, így a párhuzamok megvonása e kérdésben igazán kézenfekvőnek tűnt. Például a modern német jog szabályai is rögzítik a haszonkölcsönbe vevő minden vétkességre kiterjedő

felelősségét, valamint az eltérő megállapodás lehetőségét. Az alsó határt a római jogtudósok a szándékosságban határozták meg, a német joggyakorlatban pedig az enyhe gondatlanságért való felelősség kizárásával találkozhatunk. A BGB a véletlenért való helytállást – szemben az antik *custodia*-kötelezettség főszabályával, mely ugyancsak a véletlen egyik alakzatára utal – pedig azokban az esetekben fogadja el, ha a haszonkölcsönbe vevő a dolog visszaadásával késedelembe esik – kivéve, ha a kár a megfelelő időben történő teljesítés ellenére is bekövetkezett volna –, vagy ha szerződésellenes magatartása egy olyan tartós jogtalansághoz vezet, ami a bekövetkezett lehetetlenülést elősegítette. Ha a véletlen alatt kifejezetten a *vis maiort* értjük, akkor itt is párhuzam vonható.

A német polgári törvénykönyv szövege szerint a szerződészerű használat során okozott károkért a haszonkölcsönbe vevő nem felel, így ezeken a korlátokon belül a dolog sérülését vagy megsemmisülését „jogosan” okozza. A szerződésellenesség értelmezését e körben is a használat határának túllépésében ragadtam meg, melynél a bírói gyakorlat szerint elegendőnek bizonyul, ha a vétkekesség a szerződésellenes magatartásra vonatkozik, valamint a kötelezettségszegés és a kár között okozati kapcsolat áll fenn.

A személyi kört érintő túllépés kérdésének német jogban felmerülő határát pedig a felek megállapodása és a harmadik személynek történő átengedés megengedett esetei bemutatása segítségével jelöltem ki.

5. Az értekezés ötödik fejezete az ingyenes átengedés és a visszterhes szerződés határterületére, azok kapcsolatának vizsgálatára fókuszált.

A római jogi források elemzése során elsőként az adásvétel egyik mellékegyezményénél, a *pactum displicentiae*-nél szóba jövő ingyenes próba eseteit vettem górcső alá, és a rövid próbaidőt feltételező felfüggesztő feltételes alakzatnál megállapítottam, hogy nem zárható ki teljes bizonyossággal az ingyenes dologhasználat szabályai alkalmazásának elméleti lehetősége, az ugyanis *commodatum*hoz hasonló jogviszonyt feltételez.

Az elemzés során arra a következtetésre jutottam, hogy a próba idejére kikötött bérleti díj eseteiből kiindulva, az adásvételi és bérleti szerződések alternatív kombinációjának lehetőségére alapozva párhuzam vonható az ingyenes alakzattal, így az adásvétel és a haszonkölcsön is – meghatározott feltételek mentén – alternatív viszonyban állhatnak egymással. A szakirodalomban felhozott egyik ellenérv, az átengedő érdekének fennforgása a források tanúsága szerint – hiszen azok kivételesen megengedik a haszonkölcsönbe adó érdeke által motivált *commodatum*ot is – nem zárja ki fogalmilag a haszonkölcsön elfogadását.

Az Ulp. D. 19, 5, 20 principiuma alapján vizsgáltam továbbá az *actio venditi* mellett szóba jöhető kereseteket, és megállapítottam, hogy a jogtudós által a jogesetben javasolt *actio praescriptis verbis* – ha az ingatlanok ingyenes használatának eseteire gondolunk – nem tűnik meglepőnek, az *actio commodati* helyett ennek alkalmazása indokolható Ulpianus óvatosságával.

Az ingyenes próba azon tényállásainál, amikor adásvétel hiányában pusztán vételi ajánlatról vagy az ún. *inspiciendum dare* esetköréről van szó, kifejezetten elfogadhatónak tartom *commodatum* fennforgását. Ezeknél ugyanis nem állhat az ingyenes dologhasználat elfogadása akadályában az adásvétel sem, hiszen még a felfüggesztő feltételes alakzat megkötésére sem került sor. Az adásvételtől független ingyenes próba *commodatum*ként értelmezésére pedig álláspontom szerint bizonyítékul szolgálhat a „*Commodatum vel contra*” cím alá felvett pomponiusi töredék (Pomp. D. 13, 6, 13, 1).

Az alternatív kombináció ellenpárjaként az adásvétel további mellékegyezményeinek vizsgálata során a *lex commissoria* és az *in diem addictio* intézményéhez kapcsolódva az antik források tükrében az adásvétel és *precarium* kumulatív kombinációjának példáját fedezhettük fel, melynél az adásvétel elsőbbségét csak a fizetés elmaradása (Ulp. D. 43, 26, 20), illetve a jobb vevő jelentkezése (Ulp. D. 43, 24, 11, 12) írta felül.

Az *in diem addictio*val kötött adásvételnél felvetődött olyan jogi konstrukció lehetősége, melyben a vevőnek egyidejűleg *precarium*ként és bérletként is átadták a jogesetben szereplő földet. Ez a megoldás a *precarium*nak az értekezés első fejezetében hangsúlyozott, birtokvédelmi funkciójával magyarázható, és az eladó pozícióját kívánta erősíteni: megakadályozta a *precarium*ként átengedett dologra nézve a vevő tulajdonszerzését, illetve elbirtoklását, és megkönnyítette a megtartott tulajdonjog kikényszerítését is.

A források alapján megállapítható, hogy a *precarium* – adásvételi szerződéshez kapcsolódva – végeredményben képesnek bizonyult arra is, hogy előmozdítsa a vevő vételárfizetési hajlandóságát.

A fejezet második felében elemzett német bírói gyakorlat azt mutatta, hogy akadnak olyan esetek, melyekben egyértelműen elfogadják visszterhes szerződéshez kapcsolódva a haszonkölcsön lehetőségét – például megjelenhet adásvételi szerződéshez járuló mellékszolgáltatásként –, továbbá olyanok is, ahol differenciálni szükséges.

A tesztvezetés mint ingyenes próba kapcsán megállapítottam, hogy annak megítélése korántsem bizonyult egyértelműnek, a kérdés visszavezetett az első fejezet egyik fontos

dilemmájára, ugyanis az adásvételi szerződés potenciális megkötéséhez kapcsolódó próbára alkalmazandó szabályok attól függőnek tűnnek, hogy az ügyletet a szívesség vagy a szerződés kategóriájába soroljuk.

Az értekezésben az ingyenes dologhasználattal, különös tekintettel a haszonkölcsönrel kapcsolatban felmerülő, elméleti és gyakorlati problémák érzékletes bemutatására törekedtem, melynek során egy több dimenzióban értelmezhető, az egyes fejezeteket is kijelölő határokra fókuszáló rendszerbe illesztettem a vizsgált kérdéseket. Az antik *casusok* és a modern német joggyakorlatra történő kitekintés segített rávilágítani a problémák örökérvényűségére, így az értekezésben tett megállapítások további római jogi és modern magánjogi kutatások kiindulópontjaként is szolgálhatnak.

IV. 1. A doktori értekezés témakörében készített publikációk jegyzéke

CSOKNYA Tünde Éva: Észrevételek a haszonkölcsön megszűnéséről egy paulusi Digesta-fragmentum alapján (Paul. D. 13.6.17.3), in: ÁDÁM Antal (szerk.): *PhD Tanulmányok 10.*, Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2011, 91–115. p.

CSOKNYA Tünde Éva: A szerződésellenes használat és a veszélyviselés összefüggései a római haszonkölcsönnél egy ulpianusi töredék alapján (Ulp. D. 13,6,5,7), *JOG ÉS ÁLLAM* 18 (2013), 157–163. p.

CSOKNYA Tünde Éva: „Cuius esset periculum?” Veszélyviselés szerződés-, illetve rendeltetésellenes használat esetén a római commodatumnál, in: ÁDÁM Antal (szerk.): *PhD Tanulmányok 12.*, Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskola, 2013, 37–59. p.

CSOKNYA Tünde Éva: A használat céljában való megállapodás jelentősége a commodatumnál, in: P. SZABÓ Béla – ÚJVÁRI Emese (szerk.): *Universitas „unius rei”*: *Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből*, Debrecen, Debreceni Egyetem Marton Géza Állam és Jogtudományi Doktori Iskola, 2014, 53–71. p.

CSOKNYA Tünde Éva: A szerződésellenes használat kérdése a haszonkölcsönnél a római jogban és az új Ptk.-ban, in: SZABÓ István (szerk.): *II. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia 2013 = 2nd Interdisciplinary doctoral Conference 2013*, Pécs, PTE Doktorandusz Önkormányzat, 2014, 57–66. p.

CSOKNYA Tünde Éva: Ingyenes dologhasználat: szerződés vagy szívességi viszony? *Jura* 21/ 1 (2015), 13–21. p.

CSOKNYA Tünde Éva: Kivételek a casum sentit dominus elve alól a commodatumnál, in: LAJKÓ Dóra – VARGA Norbert (szerk.): *Alapelvek és alapjogok*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2015, 103–112. p.

CSOKNYA Tünde Éva: A commodatum a német polgári törvénykönyv szabályainak tükrében, in: BIRÓ Zsófia – JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila (szerk.): *Antecessores Iuris Romani. Óriás Nándor és Benedek Ferenc emlékezete: Tanulmányok a római jog és a jogtörténet köréből*, Pécs, PTE ÁJK Római Jogi Tanszék, 2016, 55–69. p.

CSOKNYA Tünde Éva: Haszonkölcsön az új Ptk.-ban és a klasszikus római jog forrásaiban, *Jura* 22/1 (2016), 31–40. p.

CSOKNYA Tünde Éva: Az új Ptk. használati típusú szerződéseinek római jogi alapjai I.: A haszonkölcsönre vonatkozó szabályok a klasszikus római jog forrásainak tükrében, in: JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila (szerk.): *Tanulmányok az új Ptk. egyes szerződéseinek római jogi alapjai köréből*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 11–23. p.

CSOKNYA Tünde Éva: Az új Ptk. használati típusú szerződéseinek római jogi alapjai II.: A bérleti és a haszonbérleti szerződés egyes szabályai a klasszikus római jog forrásainak tükrében, in: JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila (szerk.): *Tanulmányok az új Ptk. egyes szerződéseinek római jogi alapjai köréből*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2017, 25–37. p.

IV. 2. Egyéb publikációk

CSOKNYA Tünde Éva: A pécsi Jogi Kar könyvbemutatója (2011), *Jura* 18/1 (2012), 243–249. p.

CSOKNYA Tünde Éva: „Pókecz Kovács Attila: A szerződéstől való elállás az adásvétel mellékegyezményeinél a római jogban és továbbélése során”, *Jura* 19/1 (2013), 212–213. p.

CSOKNYA Tünde Éva: „Péter Orsolya Márta: Római jogi alapfogalmak”, *JOG ÁLLAM POLITIKA* 5/2 (2013), 157–159. p.

CSOKNYA Tünde Éva: A pécsi Jogi Kar könyvbemutatója (2013), *Jura* 20/1 (2014), 278–283. p.

CSOKNYA Tünde Éva: A pécsi Jogi Kar könyvbemutatója (2014), *Jura* 20/2 (2014), 273–277. p.

CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Alapfogalmak a római vagyonyjog köréből*, Pécs, PTE ÁJK Római Jogi Tanszék, 2014.

CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Alapfogalmak a római magánjog köréből*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, PTE ÁJK Római Jogi Tanszék, 2014.

CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016.

CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila: Praefatio, in: CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016, 7. p.

CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János: A római jog történetének alapfogalmai, in: CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016, 25–32. p.

CSOKNYA Tünde Éva – PÓKECZ KOVÁCS Attila: A római perjog alapfogalmai, in: CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016, 43–52. p.

CSOKNYA Tünde Éva – PÓKECZ KOVÁCS Attila: A római családjog alapfogalmai, in: CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016, 61–66. p.

CSOKNYA Tünde Éva – PÓKECZ KOVÁCS Attila: A római dologi jog alapfogalmai, in: CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016, 67–90. p.

CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János: A római kötelmi jog alapfogalmai, in: CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016, 91–132. p.

CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila: A római öröklési jog alapfogalmai, in: CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2016, 133–146. p.

CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2018.

CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János: A római jog történetének alapfogalmai, in: CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2018², 9–18. p.

CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János: A római kötelmi jog alapfogalmai, in: CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2018², 81–128. p.

CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila: A római öröklési jog alapfogalmai, in: CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2018², 129–142. p.

CSOKNYA Tünde Éva – PÓKECZ KOVÁCS Attila: A római perjog alapfogalmai, in: CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2018², 29–37. p.

CSOKNYA Tünde Éva – PÓKECZ KOVÁCS Attila: A római családjog alapfogalmai, in:
CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest –
Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2018², 49–54. p.

CSOKNYA Tünde Éva – PÓKECZ KOVÁCS Attila: A római dologi jog alapfogalmai, in:
CSOKNYA Tünde Éva – JUSZTINGER János (szerk.): *A római jog alapfogalmai*, Budapest –
Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2018², 55–80. p.